

84c(кк)

Б64.

БЕРТАК

Шежыра

84 (7карб)

Б-64

Бердак. Шежіре: Поэма, —Некис:

Қарақалпақстан, 1993.—36 б.

Б 4702270102+020 74-93

М-357(04)-87

ISBN-5-8272-1380-2

© „Қарақалпақстан“ 1993

БЕРДАК

Шежіре

поэма

*На карақалпақском языке
Издательство „Қарақалпақстан“
Нукус—1993*

Редакторы *Э. Исламова*
Художники *И. Қытайша*
Худ. редакторы *У. Ережетов*
Тех. редакторы *К. Бекниязов*
Корректор *А. Әмишева*

НБ-4926

Темлігі берілген сақпақ № XII, 1993 жыл.
Басыла бастаған уақыты атындағы сақпақ № II 1993-жыл. Қалып формасы 84x108/32. Типографиялық қағаз. Әдебиеттің гарнитурасы. Кесілген. Әрқары баспа уақытына басылды.

Көлемі 1,125 баспа табақ 1,89 шортан баспа табақ 1,84 есан баспа табақ. Тиражы 10-00. Бүйірлігі 197 Бақыс шортанға бойынша.

„Қарақалпақстан“ баспасы, 743000 Не-
кис қаласы, К. Маркс көшесі, 9.

Қарақалпақстан республикасы Баспа
сөз бойынша мәжбүрлік Комитетінің
„Правда“ өңір 50 жыллығы атындағы Не-
кис полиграфкомбинаты, 743003. Некис
қаласы, К. Маркс көшесі, 9.

Б/м

ШЕЖИРЕ

Рәсиулламыр ырық мұны,
Қабы көңесін берген екен,
Құда билан разы анышмы,
Ғақ дийдарын көрген екен.

Ғұл йуулары шөмеуу қамар,
Әбиубақыр ҳазирегі Омар,
Осман Әлий, төрт Шарьяр,
Пайғамбардың яраны екен.

Отыз үш мың саҳабасы,
Жүмлә арабтың қабиһлесі,
Хызмет еттилер бәршесі,
Пайғамбардың азамы екен.

Көриндер халықтың шежіресіне,
Есім шежіренің мәліметіне,
Бәршені ата-бабасын,
Айтып биғы қалған екен.

Әнес, Мәлік екеңи киши,
Пайғамбардың саҳабасы,
Әнес қазақтың бабасы,
Шуидамы „ағаш“ болған екен.

Мәліметің уәдә Рағы-қәк,
Шилығында қойды ғұлақ,

1. Қун, әб.
2. Әлдар.

Кийген екен қарақалпақ,
Шундан „қалпақ“ болған екен.

Сахра халқы көшип гезмек,
Кәптіл ирден ұатан дүзмек,
„Қалпақтың, уғылдуз өзбек,
Өзбек йекке болған екен.

Өзбек яшында үйленді,
Он бешинде ұғлы болды,
Аның адын Жийен қойды,
Жийен Бахадыр болған екен ...

Жийеннің йокдур агасы,
Бирге туған ҳам иниси,
Жийен қоймақтың мәнисис,
Кыз ол яқта туған екен.

Жийенге ҳақ көзер салды,
Мал-дүниәсы ибад болды,
Жийен зайыпның¹ көп алды,
Үш зағыйбы болған екен.

Бәйбишеден Майки тууды,
Сыпайымақ жолык кууды,
Озалдан өзи бий болды,
Хан атасы болған екен.

Майкынның ұғлы Жайылған,
Йәне бириси Сейилхан,
„Жайылған, алы уран болған,
Қонырат уран қылған екен.

Жайылған билән Сейилхан,
Сейилхан-аумық, түркмен болған,
Майқылдан тууып айрылған,
Ол Қоныраттың туғаны екен.

Бия зағыйбы Сөрнәз екен,
Хүр перийдің өзи екен.

¹ Халлады.

Қытайы-қотанның кызы екен,
Жийен шундан алған екен.

Сөрнәздән тууды Қытайбек,
Қытайы топын қылды жөргек,
Йәне бириниң аты „Шақ“¹
Қытай-қыпшақ² болған екен.

Малы-дүниә тилә болды,
Кийген топын халла болды,
Қытайбек дамолла болды,
Илим талып қылған екен.

Молла намаз шүрү³ етті,
Шах алаынақ үйүгиреп өлти,
Намазыны расыд⁴ етті,
Ол бузғыйшы болған екен.

Шах ин бая ерке ұғлы
„Қыл“ демеклик әрб тили
Қыпшақдур түркий мәнисис,
Шуннан „Қыпшақ“ болған екен.

Қытайбек ҳам қой жийнады,
Қойы жағанға сыймады,
Ала сауларды жайлады,
Ол тау уран болған екен.

Қыпшақ ҳам йылкы жийнады,
Жетиге кулын байлады,
Қымыз сабасын сайлады,
Токсаба уран болған екен.

Бир зайыптан ески ұғыл болған,
Мүйтен билән Қыят туған.

1. Шақ—ески түркий тилде „бала“дегенди аңдатады,
2. Қыпшақ—өзириниң бұрынғаны „Қыл“ сөз кууыс,
яғный ағартып тегеги, аууысы сыяқлы мәнисе ине.
3. Қала оту.
4. Намазды бузуу.

Тууган аясы Арыўхан,
Кыякы уран болган экен.

Жийеп орталына қолды,
Майкы ең аянып қолды,
Кыял сол аянып қолды,
Шушпан оң-сол болған экен.

Мүйген туқымы тентек болды,
Жайылғанға сауда салды,
Жайылған бий бәрид қырды,
Екки бала қалған экен.

Оннан екки бала қалған,
Балам қырап сиклеген,
Алы сақалған Ақшолпан,
Мүйгенге уран болған экен.

Өзбек және сағыйып алып,
Қалың бетти сая болды,
Бетти сая ағ шушпан қалды,
Оннан үш ұғыл туған экен.

Теке, Кене бира Манғыт,
Манғыт деген гүлди Манғыт,
Теке деген, Теке-Бұмай,
Кене Манғыттың туғаны экен.

Кененің Манғыт ағасы,
Кене тентекдур ишисі,
Хар ит етсе, қолдур ишисі,
Ол кенегес болған экен.

Шөлдерде тевар жейраны,
Жейраны құрған арини¹,

1. Ор, тар мөңде.

Кенегес-Манғыт ураны,
Жаулы-шаўқай болған экен.

Мүйген, Қолпарат, Қытай, Қыпшақ,
Кенегес-Манғыт жиптиқтас¹
Бәри алы урыў қарақалмақ,
Өзбектен айрылған экен.

Айланурлар неше заман,
Уалы бұрлар бар мусуаман,
Оның патшасы Алтын хан,
Уалы патша болған экен.

Патшада бардур алтын тахт,
Қуда берди қам дауде-бахт,
Ол патшаның дәрсенті йөк,
Бир нашары болған экен.

Хасыл әулад дер затыны
Көрдим неқиреле хатыны
Алмалы Көрнекті дер атыны
Хүр шериден болған экен.

Патша қызын жай салды
Жемесі көби сарай салды
Қырық қолы қызметкер қылды,
Патша көби болған экен.

Гүше айна, алтын тарақ,
Жайыны көрсен, зәрбарақ,
Қойын сағұхәрий шамтырақ,
Шушпан ақыл қалған экен.

Салтан экен уалы жийиы,
Есди набаг-шекар, мағиы,
Қыз көрмеги күнеу-айны,
Шуа жайда бәнт болған экен.

1. Бірлескен термин бір, жұтсын.

Ол кыз он беш яшка кирди,
Шул сарайда эмир сүрди,
Жайны тешип, күнни көрди.
Күнге хәүес болган экен.

Кыз анылды пәлә¹ болды,
Неше йыллар айда болды,
Шундан хәмиле пайда болды.
Күниеп бәхра алган экен.

Алқысы, кыз жүкли болды,
Буу сырны авасы билди,
Алтын ханға баян кылды,
Патша хайран болган экен.

Алтын ханшы киял тутты,
Усталарына эмир этти,
Усталар сандык дүзетти,
Алтынан қаплаган экен.

Кыз хәмиле азык² билди,
Кийим-көншек азык билди,
Малы-дүнии кызык билди,
Ол сандыкка салган экен.

Кыз бийшара турды-атты,
Намазнам болды, таң атты,
Сандыкны дәръяға атты,
Патша эмир кылган экен.

Екки адам мерген ерди,
Кийик кулди атар ерди,
Дәръяда сандыкны көрди,
Еккиси душ болган экен.

Бириниң аты Томаулы,
Икән бири Шабан көрди.

Махсудыны куда берди,
Тилек қабыл болган экен.

Томаулы мылтык көзләди,
Нышапаны берик дүзләди,
Шабан атыя деп, сөзләди,
Оннан сод атмаган экен.

„Алтын сандык“ зыят деди,
„Зирар болса уят“ деди,
„Тугры атыя, кыя ат“ деди,
Шуннан „кыят“ болган экен.

Томаулының көхәри катты,
Сандыкның буршына атты,
Кырга айлаады, булар тутты,
Суудан сүйрел алган экен.

Еки мерген хәм сөзләшти,
Мәсләхәт кылып ойлашты,
Иш-тыгыны пайлашты,
Мәсләхәт шул болган экен.

Шабан көрди алтыны алды,
Томауыл тәүекел кылды,
Аны пайы ишп болды,
Үәдеси шул болган экен.

Мергенлер дәръядек ташты,
Ол сандыктың агзын ашты,
Кызын көрип, аклы ташты,
Бир пас³ ол турган экен.

Аят, хәдийселер² сөзлери,
Жан алуур жадуу көзлери,
Шәмсий-кәмәрлур йүзлери,
Илахийдин³ болган экен.

¹ Азгана би риз.

² Табийий, әжйып.

³ Куданың күдиретянен.

¹ Кумар.

² Кыз арыпты, жазыкты.

Көриклер хаслы затына
Ештиндер сыпатына
Дойлаула акшаи' толгатты,
Айы, күни толган экен.

Сандык аскал дорья-сууды,
Ол нашарны нәсиб кууды,
Хазиретий Юсуптей угылууды,
Атны Шыңгыс койган экен.

Андык сон томаулы алды,
Рәсул сүннет аскал кылды,
Томаулыды бир угыл болды,
Бөденетай болган экен.

Ол нашарға рахмет янды,
Химмәт хурый болго бунды,
Иане ҳам бир угыл тууды,
Ол Буркәлтай болган экен.

Томаулының үл угыл бар.
Шыңгыс бағда мала-гүллар.
Еренлар, бирлер мәдеткар,
Хаслы күндүн болган экен.

Булар кәлди он бәш янқа,
Ана бирдур, ата башқа.
Бәш иниси Шыңгысқа,
Көл ямактык кылган экен.

Ол эскиси тәрәп болды,
Шыңгысқа ямактык кылды,
Шыңгыс йурттан кетер болды,
Көндә яман калган экен.

Шыңгыс айтты, мән көстермен,
Дорья әрине йегәрмен.

Барып шулай жа? тутарман,
Нәсибәм шул болган экен.

Алмады Көрикли йағалды,
Шыңгыс барыны дағалды,
Айралыкка бәш бағалды,
Зары-гирин болган экен.

Шыңгыс жағаларман, кығаларман,
Нәсиб боларын ушларман,
Парны дорьяға ташларман,
Нышаным шул* — деген экен.

Анасы айтты: «Күтмәсмен,
Өли-тирәңни бәлмәсмен!» —
Әжел йетмей мән бәлмәси нә —
Дийип ағған кылган экен.

«Анажам мағап жауап бер,
Хаскымға дуға кылды тур.
Хәлтедә бир дорьяны көр* —
Дийип, үдә кылган экен.

Парны дуньяға кәлгеним:
Пар асқа, әвән болғаным,
Әгар асмаста, әлғәним
Шуның мәлими болган экен.

— Хаслы әүләдим йетти буғалым,
Ақыры йок қауым кардашым,
Сен ҳам мәннен айра түштин.
Нәсибәм шул, — болган экен.

Мәннен саған сәбәп болды,
Жайын қалды, қарап болды,
Күйип бағрып қәбәп болды,
Әзелде изылган экен.

Әжел келип жан шәкәсә төндә,
Разы болғыл янам мәндин,
Мән ҳам айра түштин сәвдин,
Бәхтым қара болган экен.

* Диний угыл, Рахмәт ағһаны 57, яғһый әтләтәләнең көрә түсетүрүн түи.

Кулак салын ушпуу сөзге,
Өмирим йетмес төксөн-йүзгө,
Әуел баштан адыа бизге,
Айралыкты салган экен.

Йыгларман „анам кобам“ деп,
„Мехрибан“, „шунгы анам“¹ деп,
Сен йыгларсаң, „жин балам“ деп,
Кыимет күн болган экен.

Бала аяныц көз яны,
Урды полектин гәрдини,²
Сабыр кылмаң мәрдини ним,
Шүкир субхан кылган экен.

Йыгламағыл кайғы-ғам йеп,
Кылғыл дубаны рузы-пәк,
Сени ҳаққа тапшырдым“, — деп,
Хошласып айрылган экен.

Ели-халкы, гукарасы,
Тул йстимниц көзге ишы
Бийықтыыр малы-башы,
Йурты ойран болган экен.

Якшылар мәслаҳәт кылды,
Алмалы Көрникли гә келди,
Келип углыны тиләди,
Тилек қабыл болған экен.

Тилекни қабыл етти.
Келгендерини иши ишпиди,
„Шыңғыс йурттан шығып кетти“
Дийип, афган қылған экен.

„Бул екки уғлым хан болмас,
Мундун мақдук икени болмас,
Хан болыи йурт туса билмәс“
Екки уғлым сынаған экен.

„Қырық адам талап қылынлар,
Хәр йерге сорау салынлар,
Шыңғысны тауын алынлар,
Ханымыз шул“ деген экен.

Айтқан сөзи нақыл болды,
Алмалы Көрникли ақыл болды,
Бул сөз йуртка макул болды,
Фатийда оқыған экен.

Хәр урықуя хабар салды,
Торы ат минип Майкы келди,
Қырк кишигә башы болды,
Майкы сәрдар болған экен.

Қырк адам болып жәм болды,
Қоныр атлы жигит ким болды,
Шул торы атны Қоңырат деди,
Шундичи Қоңырау болған экен.

Мүйтен ураны Ақшолпан,
Қыят ураны Арыухан,
Майкыбий Қоңырат болған
Еккисен қолшылған экен.

Сөзиниц паркыи билмәс надан,
Әуел адам акыр қатам,
Нийет етип қойды қадәм,
Қатты талап қылған экен.

Бир неше күнлер йол жүрди,
Көди биябан шөл йурди,
Хәр бир йерден сорау салды,
Хәш бир хабар болмаған экен.

Нийерлердин сууын ишти,
Не сәўдалар башка түшти,
Арадан алты ай кешти,
Шунаша талмаған экен.

1. Арка сүйерим.

2. Тағдир

Төкөббирлик тауыакыны,¹
Хак келгирсин аякыны²
Ада кылды аякыны,
Ал-аптада болган экен.

Майкы талгы акыл-ойды,
Хэр күнде бир агны сойды,
Атнык етине бир тойды,
Шуниан эүкет кылган экен.

Сардар баспын Майкы бийди,
Озыс тогаз агны дойды,
Майкы агны сойгы койды,
Ат аякысы болган экен.

Гезде бир неге бөлөнт тауны,
Дарыя-тоңизин, агыны,
Бир күн көрдү ак отауты,
Майданда куралган экен.

Сардары Майкыбий экен.
Ак отуу Шыныс үйи экен.
Атуу бир белги жай экен.
Шул атауда болган экен ...

Өзгеси майданда калды,
Беси адам тышы болды,
Намазикада Шыңгыс калды,
Атны түшил байлаган экен.

Ауларыны үйге алды,
Ошак койып, казан асты,
Қазанын асын, ет салды,
Ети қайнап панын экен.

Өзи қайнады, пышәди,
Басмилла деп, бир ашәди,

Етеи жуи-жуиан қолшәди,
Қараатип қилган экен.

Миясар етте жаббар-хак,
Хан табған қойды тақ,
Масал жигрәдә бир тәйәк,
Көмилерин бөлгән экен.

Ашты шари-шари¹ қойды,
Хан табған дара қойды,
Бийге екед ара қойды,
Үзәйбулла² болған экен.

„Алын-алын, алын“ деди,
„Сиз мәхрәбан болың“ деди,
Бәри отарыл ет жеди,
Пәлиә сөкпән экен.

Шунда булар хабарлашты,
Үйге киред сәлимдәшты,
Аман-әсерлик сорашты,
Сөзләшкән тәпәшкән экен.

Мәхман болған шунда ятты,
Ертесин билән таң атты,
Майкы бәрине сөз қатты,
Хан мәсләхәт болған экен.

Койды күшбәги, метерди,
Шыңгыс ханын хан көтерди,
Майкыға иктяр берди,
Хан атасы болған экен.

Хан көзәриндә дәрғань³
Курын атауда бәрғань⁴,
Мәсләхәт қилды арбань,
Арба көрек болған экен.

1. Ашты әкибети,
2. Айман.

1. Тәр-тәртән
2. Мәхрәбан басқару, жайластыруу, көпқудалық атау.
3. Хан әлиқаттығын жәр.
4. Ханын арба сораптығын орын.

Коңырат тапты бир арысын,
Маңғыт тапты бир арысын,
Өзге агынның барысын,
Өзгелерге салган экен.

Шунда Канды уста болды,
Кағып-соғып арба қылды,
Шүйит ҳам шүйини салды,
Шуунап шүйит қалған экен.

Арбаға Шыңғыс хан минди,
Хан атасы Майқы минди:
Ат жекти ат арба қылды,
Йолға рауап болған экен.

Бир неше күндер йол жүрди,
Қуу бидібан шөл жүрди,
Аман-есен елге келди,
Ханны алып келген экен.

Қырқ кеше, күндіз той қылды,
Байрақ қойып, атын шалты,
Мерген алтын қабақ атты,
Тойын таям қылған экен.

Хан келди йурты тек болды,
Ұры-қарақшы йок болды,
Зорлығы йок, теңлік болды,
Йурты абал болған экен.

Шыңғыс хаслы күмдік болды,
Атасы йок, күндин болды,
Айтты суатап ҳам ырым хш,
Шыңғыс хаеннің әуляды экен.

Жәнібек хан ҳам Жанайхан,
Аның ұғлы Тохтымшхан,
Қазақ ишкінде Хансултан,
Шыңғысханның зүрияды экен.

Екки ұғыл Томаұлыдан,
Бөдестай шуунап болған.

Буркелтайы-Дәуімбайы,
Томаұлының зүринды экен.

Бөдинжар билән Қағынжар,
Шалжууыты ене ҳам бар,
Мүйтен, қыят болды бұлар,
Төреден айырылған экен.

Әуел бабамыз Майқыбий
Аның ұғлы Жайылқан бий,
Жайылқанның ұғлы Нағадай,
Нағадай бий болған экен.

Нағадай бий йурт атасы,
Жумла! Коңыратның бабасы
Отыз ұғлының атасы
Ұғлы отыз болған экен.

Ештинің нәне бир сөз бар,
Сөз мәңгеси биламк дәркар,
Жайылқан уранлы Коңырат бар,
Отыз ұғлының зүрияды экен.

Батырлар кирсе сауашка,
Нәзер етмес дағы-лашка,
Жайылқанның ураны башка,
Мүйтен билән Қыят экен.

Коңырат ураны Жайылқан,
Мүйтен ураны Ақгюлпан,
Қыят ураны Арыұхан,
Ханд уран болған экен.

Хаслы әулады зятның,
Көрдим шежиреде хатының,
Хаял демесен атының,
Базы бир ерден зият экен.

Нағадай ұғлы Қарабек
Аның ұғлы Жәнібек, Қалибек

Жанибек уулы Хайдар, Әлибек,
Уулы екки болган экен.

Әлибектин уулы Арамыл,
Йәне бириси Байедал,
Хайдардин Ислам, Жинэдин
Ол ҳам екки болган экен.

Әжеп жетти Хайдар өлди,
Екки уулы йетим калды,
Төртиси еншилеш болды,
Бирге талал қылган экен.

Дуңьа бийжай қолдинси аянты,
Ол төртиси енши алыпты,
Малдарына тамға баста,
Тамға шуннан калган экен.

Қолына басқан Қолдаулы,
Сағына басқан Ашмайлы,
Жуптап басқан Қостамғыл
Тамғасы көс болған экен.

Төртисидин зүррид калды,
Жааылған шежіре хат калды,
Хайдар, Әлибек деп ат калды,
Себеби шуа болған экен.

Нағадий уулы Қарабек
Қарабектин уулы Қалбек, Жаһибек,
Қалбек уулы Құлжан, Толыбек,
Ол ҳам екки болған экен.

Екинси сәуләгер болды,
Ханнан жығалы хат алды,
Шууан Қанжығалы болды,
Себеби шуа болған экен.

Құлжан сәуләгер гежи алды,
Гежини сатып сәула калды,
Шууан Бүгежан болды,
Гежи себеп болған экен.

Ақадия уулы Тоымбай,
Толыбай уулы Сарыбай,
Сарыбайдың уулы Бадекбай,
Базар Гудпақ болған экен.

Базар Гудпақтың уулы Томаз,
Бәршаны ыратты қудай,
Йәне бириси Мөңлибай
Оғанай Майыны болған экен.

Томаз еднн дарқан болды,
Ол Томаздан беш уулы тууды,
Бешини ҳам көсе болды,
Бешн-Бөшекмфир болған экен.

Хожакелди, Хажикелди
Хажикелди әуәли бек болды,
Оғанай Хаякелди, Жикелди
Йәне бири Султан экен.

Хәикелди уулы Қарабас,
Қарабас уулы Ешаниз,
Қаһияздың уулығур Ораа,
Ол атадық болған экен.

Хажикелди уулы Султан,
Аидин Айдос, Майбос туған,
Айдос йуртқа иға болған,
Көли асып дар құрған экен.

Айдосбий йуртнин ордасы
Екин уулы-Рза, Тарсан,
Боназарбий несереси,
Ол қушбөни болған экен.

Мауж ұрған дорьядай тилгн,
Қылышнан кеслер шалгн,
Үш аған қурып, қилы асты,
Хан сапатте болған экен.

Рзаық уулы Исхәндер,
Алтын қазық тилла көмер

Искендер уулы Калевдер
Бул хэм болыс болган экен.

Толыбайдан Кудайберди,
Кудайберди йетим калды,
Бир зайыптан үш уулы болды,
Хүсни якшы болган экен.

Кожай, Кадиркул, Жуман,
Карасыйрак хэм Қалмаган,
Қалқаман билән Мулламан,
Ол Кожайдың зуряды экен.

Бу сөзле йоктыр шубха-шек,
Хасаннан уулы Полатбек,
Полаттың уулы Түбек,
Уғлы төртеу болган экен.

Байымның берги Бек Хожай,
Есенбек билән Мырзатай,
Андан соңғысы Айтымбай,
Уғлы Өтеген болган экен.

Байымнан Сүйин, Сиңирбай,
Гүли, Еркинбай, Жаркынбай,
Жуман, Шонқара Атақай,
Жуман бийден туған экен.

Әуел бабасы Жуман бий,
Шонқара уулы Аймурза бий,
Махмуд аталық Төребай,
Ели-журттан озған экен.

Бир зайыптан Дақды болды,
Андан Қосағы туылды.
Қазакбай, Бекполат ерди,
Соңы баспай болған экен.

Мәмбетқұлдың үш уулы бар,
Мапақбай, бири Қоңқар,
Олжа қыз-қалмақ зағыппы бар,
Қалмақ шудын туған экен.

Ақәдил уулы Яқтыбай,
Кудайберген Қарауылбай,
Қарауыл уулы Дәстольбай,
Байдан батыр болған экен.

Байдағының уулы Жолымбай,
Аның итиси Меңлибай,
Есен, Түфелбай, Полаттай
Қайсы батыр болған экен.

Менлибайдан Бердиәли бар,
Бердиәлидің бес уулы бар,
Қожаджар билән Пиряю,
Түфелбай батыр болған экен.

Бириси Асанғалибай,
Ғайымбатыр билән Жавкай,
Сүйир батыр Қарабас, Муртай,
Қарлыбий бий болған экен.

Қарауыл уулы Дұрыс-Толыбай,
Қожақхабыз, Жарменбетбай,
Баймуратбай йәне Борабай,
Баймаз, Жумат болған экен.

Күлесууны Қүшимкул бай,
Бәршени яратты қудай,
Келмәжбеттин уулы Матай,
Ермәмбет бий болған экен.

Келмұхаммед Матай десем,
Йурттан озған бәри шөшек
Ақлык-шаулығы қазы ийман,
Иқтысасын қылған экен.

Қоялбайдан жыл Жармәмбет,
Қайыр қылсаң қылма инниет
Йәне бириси Ырысқәмбет
Ол Палұан бий болған экен.

Уқыбын.

Жылжафыз уулы Турхожа,
Беш намазын кылды каза,
Өзи бир теңгек биймаза,
Базар гайрат кылган экен.

Турхожа уулы Базар бий,
Кудайберди, Курбанбек бий,
Курбанбек уулы Кууаныш бий,
Калимамбет бий болган экен.

Турсын тууар кызы аяк,
Өзи теңгек кошкар сыяк,
Хәкиси бар ямак саяк
Ямак Кыдырат болган экен.

Банаднаден Бесик болды,
Бесик бийден бес ул болды,
Ики уулы хасыл болды,
Ол Бийка, Бектолат экен.

Кызыл шатыр, жасыл гөптыр,
Алдынызда душпан жатыр,
Бийкеден тууды үн багыр,
Жау көрүмсө алган экен.

Хожаназар, Сүйиндик, Толас,
Еренерден болган ишпес,
Бир-биринен кем эмес,
Гөрүлүндөй болган экен.

Хожаназар уулы Шералы,
Андан Махрем Есенгелди,
Амамбеттин уулы Валседи,
Соңу Абдулла болган экен.

Бектолаттын эски уулу бар,
Жууырын жортып кылды сапар,
Бирнүрүмөн, бирнүрүмөн,
Ол, Әбубай болган экен.

Шарайна, Әлибек Садытбай,
Сүйиндик уулы Еришбай,

Сәдирбек Нузубашы Сәкенбай,
Сүйиндиктин зүриясы экен.

Батыр болган Актайбай,
Кудайн кызы Хажимбай,
Кууаныш батыр, Таган, Тоғар,
Ол Толастын зүриясы экен.

Банаднаден Атамайлы,
Хайдар уулы Костамгалы,
Көндөктөн билген Калдары,
Еншенен бир алган экен.

Бир соң бар кылады изхар,
Хайдарынан эски уулу бар,
Малга салган тамгасы бар,
Тамгасы кес болган экен.

Едил малга тамга басты,
Тамгасынан сөнгө басты,
Көс тамга Асламай басты,
Атамайлы тууланган экен.

Жапады хам тамга салган,
Тамгасына колга салган,
Шир жеген билген Карын жууған,
Калдаулынын тууына экен.

Хан хасиреттен жауын алып,
Өрпүктөн бойынча қала салып,
Үлү урмуга нағиша болып,
Көңүлдесип қылган экен.

Қаласын мұхым шайлады,
Душманын қолдан байлады,
Адам қосып қос айлады,
Байлар жауыз болған экен.

Бая болсап, бол Ганыйбийлай
Досан батыр, Досымқұлдай,
Исмайыл билген Тоғайдай,
Құлтай баба болған экен.

Жангелди бабаи Жаўдатбай
Анын уулы Хайдар, Елтай,
Ким болды Арам атамактай,
Рахматулла болган экен.

Бердак суўны даяр атым,
Колдаўлыдур хаслы затым,
Хайдар Әлибекнин зуриядин,
Айтын тамам кылган экен.

Алтыр шуңкарнын пәшеси,
Арын Мырзадур кинисси
Отыз углынын өзгөсси,
Арынша болмаган экен.

Иокдур сәвирмин катасы,
Хая Жәнибек кайнатасы,
Ханның кызы баг шафдәсы,
Хан күйеуи болган экен.

Райын Хийуага хан болды,
Коралбек хам султан болды,
Ақыбети ойран болды,
Мәдеми инак болган экен.

Мәдеми углы Әүез инак,
Куда берди хам дәүлет бак,
Елтемер инак Кутлымурит инак,
Әүез инактын тууганы экен.

Андин соң Мухаммедрахим хан,
Титиринип курти¹ Гуржисан²,
Исти иктым саҳын кыран,
Тамым йуртны алган экен.

Ұалийдур Аллыкули ханы,
Берди куда дуу жаҳаны,

Әдалатлы кутбы заманы,
Йурты абад болган экен.

Нагадабий минди тулпар
Салды туйғын лапчан шуңкар,
Шуңкар түлеткен тугыр¹ бар,
Тугыр кимде калган экен.

Тәкаббирли тауазымы,
Хак кеширсин изықыны,
Ол тугырын қазықыны
Бүршиштиң саплаган экен.

Ханның қызидур апасы,
Арын Мырзадур атасы,
Тәребек Мырзадур баласы,
Бул хам төре болган экен.

Анын углы Умми Султан,
Умми углы Сағыр Сәрсен,
Қырк иилтердиң дуға алған,
Пирден цәпес болган экен.

Шул хак ханы Елбарысхяп,
Шығыс әулады саҳрадан,
Хүсими әурип беш қаладан,
Хийуага хан болган экен.

Елбарыс хан сүрди патшахлық,
Патшахлықны берди халық
Ұазир Ахәдил аталық
Ханга ұазир болган экен.

Сәрсеннен Әдийна туўған,
Әдийнадан аталық болған,
Әдийнадан Есен инак болған,
Хийуага инак болган экен.

Қызыл баш Нәдирша келди,
Шах келип Хийуадан алды,

1. Халықтың аты. (күр)
2. Грузия.

1. Үйретілген кусты қондыратуғы кер.

Үш жүз айтмын киши өлди,
Шедит эгел болган экен.

Тарийпни дийсем биатын
Эрмансыз ат биле кунттың
Накыра атын күмүштиң
Туғырыны каллаган экен.

Патшахлык эўели доскадин,
Көрдим кагаздин лускадин,
Шаббаз үзлейдин башкадин,
Нәтиже таппаган экен.

Алла атын айтмаганди
Ақшам түнөп ятмаганди
Ұзлей атын гускаганди
Жаўга хәм шаппаган экен.

Хақ биозин яратты инсан,
Мүшкилмни ойдегил апсан,
Нагадидиң улы Досан,
Досан батыр болган экен.

Мәңгил узак, йули агырды,
Өжел адамга уырды¹
Алтын каллаган туғырды,
Досан батыр алган экен.

Ол туғыр Досанда калды,
Досан манга тамга салды,
Мад балишип сини алды,
Туғыр тамга салган экен.

Якны кылдык, якны киши,
Бәйсәрлик ақыл иши,
Хош минаят сөйлешти,
Досан батыр болган экен.

Бабасыдур бий Нагадай,
Досан батыр, батыр Ислай,

Оразбай Мамыр Бийпалдыбай,
Алты ата болган экен.

Дәўлетлиден дәўлет кетти,
Бийдәўлетке едүбест жетти,
Бир он жети батыр етти,
Ол Досаньық әурияды экен.

Тассадыкдур¹ биши манш,
Ҳиммет берген қазирети Әлий,
Шайтанга мөгәср Хийўа хапы
Аллап шақыран алган экен.

Қызыл шатыр яшыл шатыр,
Бергени яратты Кадяр,
Шула айтди: онжети батыр,
Хийўа хандиң өлген экен.

Ол онжети батыр өлди,
Ақ үйге қара байланды,
Матам туттып аза қылды,
Хәм айтып бығлаған экен.

Йүзиз жыртын жара салды,
Ол жети үйге қара салды,
Шундың „Қара мойна“ болды,
Себеби шул болған экен.

Мәрт яқны намәрт йүзиздин,
Мәрт уғыл турар изидин,
Шаласбай бийиң қызандың,
Ол үл батыр туўған экен.

Патша минген алтын тахти,
Ол үл батыр ол қилықты,
Дайысы ушын Рустам инакы,
Қарқыратын шалған экен.

Малы-дүрөси хәм қашин²
Болмас бахәси гәўхарини,

1. Бурылыў, Сети қараў.

1. Сийда, сәдетә

2. Хаятын

Қаныны он жети ерпип,
Ғақықаттан алған екен.

Мүйтек, Қоңырат, Қытай, Қыпшақ
Кенгес, Манғыт, Ақлышак,
Бәрі алты урыу қарақалпақ
Үргенішкі жайлаған екен.

Аз емесдур, қарақалпақ көп,
Жер майы деп, шөл суы деп,
Қарақалпақты Хиуалы жеп,
Мықлым биябар қылған екен.

Аты қарақалпақ кестесті,
„Мулда стырмақ әбетес“²
Қарақалпақ бұды де көптің,
Жолға рауана болған екен.

Бәрше қарақалпақ ұш мың үй,
Балғалыдан Аннақул, бий,
Йуртыш ақшысы Едилбий,
Көп нәсіяхат қылған екен.

Қарақалпақтың бәрі кетті.
Арадан пеше күк өтті.
Яна дәрәсына бетті.
Ғарып-шарнап барған екен.

„Нәсіяхатымы тутынар,
Сөзімің қабыл етилер,
Дәрәны өтпд ағындар,
Дары қалы болған екен“.

Он төрт урыу суу өтмеді,
Нәсіяхатыңы тутмады
Сөзіңің қабыл өтмеді,
Бергі ақта болған екен.

Көшіп қаштың күні-түні
Едилбийнің бар ма мині,

Таула жаудың істер күні,
Есабы шуд болған екен.

Қоңырат болған өтіп ақты.
Он төрт урыу өтпей ақты,
Тауда атты, жауды бетті,
Мың баланы алған екен.

Қыпшақ, Қытай екен урыу,
Кенгес, Манғыт төрт урыу,
Менменсіген онтөрт урыу
Йығлай-йығлай қалған екен.

Еккі бийден кенес алып,
Мил баласын берікке салып,
Жайылған атлы Қоңырат болып,
Қайтып суудан өткен екен.

Қоңырат сууың қайтып өтіп,
Яғмыт билең сауаш өтіп,
Сәрдарины тиңлей тутып
Хожаназар батыр алған екен.

Мың бала яғмытта қылды,
Сәрдари қалықта болды,
Сәрдари билеп амыс қылды,
Мың баланы алған екен.

Хиуалы менен қас болып,
Хожаназар батыр бас болып,
Артық, Арыс йолдаш болып,
Құрт ойыны салған екен.

Бір кудеяң қалейінде,
Яғмыт келиң талауында
Үш батырның жылауында,
Қызыры Ильяс болған екен.

Қызыл шапыр, япыл шапыр,
Орыста бар губерниатор,
Айдос билең Руссем батыр,
Жығында айтылған екен.

Рустем айтты: Коңырат сал
Көп каракалпакка көрсөтсөң,
Көүөккө қоркак кұры атсан,
Коңырат не адам болған экен.

Айдос айтты: Коңырагман,
Адыс, гәү дармаң, пошмаң,
Шыны Коңырат ҳесыл зытман,
Манғыт тажик туўғаны экен.

Хызмет етти ханға, шакқа,
Аға болдым каракалпакқа,
Быр сәлтәтәң шығатаққа
Мен баламды алған экен.

Көксәтәс манғыт йокдур есин,
Карақшылық сөнги өсин,
Үш батырдай бар ма өсин
Кимди шундай болған экен.

Каракалпак бир өсин,
Хәр өшиндур мүсәлхәт,
Ата йуртыдур Түркестән,
Түркистанға бармаған экен.

Көндур Түркистан әжеп жай,
Өнтерә урыў аш, Коңырат бий,
Шымылдық уғарлапты Қытай,
Нәрден қарғыш алған экен.

Қарғыш алды күдий атып,
Қарақын болды күш қытып,
Тулып алды аялған атып,
Байлап, қиған салған экен.

Тутып алып қиған салды,
Уғарлық соны дуга болды,
Дуганың соңында жуў болды,
Атышып-шапышқан экен.

Уғырлық маңды ала салды,
Жанасқанға жала салды,

Даулашқанға бәле салды,
Шүйтін көшбей қалған экен.

Түркистандың Коңырат көшти,
Сурқанға келип тушти,
Малы-басы оған да өшти,
Мықдем абад болған экен.

Узақ тушти арамыз деп,
Ашлықтан йок шарамыз деп,
Биз ҳам көшип барамыз деп,
Келип хабар салған экен.

Көксәтәстерни урар болды,
Йонын төсәп турар болды,
Көксәс, болда қырар болды,
Коңырат үде қылған экен.

Түркистандың йолы әлмс,
Өп төрә урыў етти һәммс,
Уғырлап көшиб көмир қамыз,
Ялған дауа салған экен.

Аға бабамыз Жайылған,
Желиге қулық байлаған,
Казак жуў болып қоймаған,
Болды нышан қылған экен.

Өп төрә урыў ар-һәммесән,
Көрдик өлгини шалысән,
Көрсетип көмир-қамысән,
Коңыратты алған экән.

Өп төрә урыў көшип бүлди,
Кимди болда аштан өлди,
Сурқанға булар ҳам келди,
Коңыратқа тапшықан экен.

Келип Коңыратқа тапшыған,
Бәле қадағай көшкәтә,
Йәне жай болып шапышты,
Ағыз ала болған экен.

Қазақтың йылымын алды,
Аның соны бала болды,
Қазақ көп йұрт, зорлық қылды,
Қаралпақ қозғалған екен.

Шөлге шымдап қазақ тұрды,
Әуел көпкен Жауынғырды,
Жауынғырды кудай ұрды,
Үш йыл бұрын болған екен.

Сурқанпан көшпел бұлды,
Көлтүп болды ойға келді,
Жайқұп дәрйидан ян алды,
Дйханшылық қылған екен.

Үш жылдан соң Шұлдық қашты,
Ана берди ала дәстп,¹
Аман-есен келіп түсті,
Жауынғырға қосылған екен.

Қарамойын, мүйтен, қолдаулы,
Ашамайлы, қыят, балғалы,
Қандоқлы билән қостамғалы,
Шұлдық тамға салған екен,
Шұндын Шұлдық болған екен.

Пейли мман жауынғырды,
Сумлық есен бөтпе бұрды,
Шұлдық аны бесіп ұрды,
Ақирземаң салған екен.

Жауынғыр кетти мұқдан көшпн,
Кесе стекте болды нәсіп,
Маалдан күлек куйрық кесіп,
Жау тамғасын салған екен,
Шұндын жауынғыр болған екен.

Он төрт урыу көпбей қалып,
Жақа дәрйяға қала салып.

Қошпазар билән Нуртай болып,
Қазақ пенен шабысқан екен.

Қазақ етти ар-намысты,
Аты алаш болды табысты,
Қошпазар қайтпай шабысты,
Қазақтан қырылған екен.

Ат куйрығын үштөн өрп,
Қорыққан екен жауды көрп,
Қошпазарды жауға беріп,
Нуртай үлге келген екен.

Қошпазарды төмлеп кетіп,
Қапқалығына ар етеп,
Үйінде бір дәтпе ятпн,
Нуртай батыр өлген екен.

Бершени яратты кудай
Неше хып көшпте, неше ай,
Оймайт билән Орынбай
Нуртанған соң болған екен.

Қазақта той байлық, бабдақ,
Алая түіс миніп жейлэк,
Шердүшпде Төбел, Тапдақ,
Қазайға аға болған екен.

Батырда бардур алтын тақ,
Қуда берди хем дәудет-бақ,
Айдос бұл, Құлшамұрат ияқ,
Жығын тартып келген екен.

Хар химге болды бір нәсіп
Худуының көлді есіл,
Атысбай-шабысбай еллесип,
Он төрт урыуы алған екен.

Яд етте қалыр алданы,
Нақ санды салық тилданы,
Сыйға берди қыз Пилданы,
Айдос баба алған екен.

Айдос бий сыйга кыз алып,
Кыз алып көңүл хош болуп
Ол кызга өлөн, той кылып,
Өзүнөн айттырган экен.

Йурди Айдосның хукими,
Кыз-келиндерин сөзини
Шундагы айткан өлөңи
Накыл болуп калган экен.

„Елим көшти Шорсөбүтөгө,
Дерья куяр көк төшүгө,
Кашар төлөң фарры өңүгө
Коңырат зормык кылаган экен“.

Душпанның дауы өңүрөп,
Досның гүнасын көшүрөп,
Он төрт урууды көшүрөп,
Бабаң айдап келген экен.

Карамовын Жасыбайга,
Алдын соңура Маныбайга
Жасыбайдын Аманбайга
Он эки ата болган экен.

Нешпеге дунья-мал берди,
Нешпеге илми—хал берди
Мааңа такалдум¹ тил берди,
Куда несиң кылган экен.

Ошбу тилниң бар егасы,
Көңлүмдө жибүр шекирсен
Баршениң ата-басасы,
Шундын молим болган экен.

Китап көрдим мусанниндеп²
Сөз ешиттим Андалыктап,
Мениң сезим бир хөршүтүн,
Бари тамам болган экен.

Расулга үмүт, ҳаққа гулам¹,
Кудирет ишине не билем,
Багда сайраган бүдбилем,
Уақтым қазан болган экен.

Жетмиш-сөксен яшта өзим,
Бир көзүм бар, йөк бир көзүм,
Уақтым өтти йөкдүр хәзим,
Гул ямырың солган экен.

Не яқши-яманны көрдим,
Жети-сегиз ханны көрдим,
Үш дәуір заманны көрдим,
Замана мен айналган экен.

Алму сөзи шариятдур,
Дуу жаҳанда² шаранатдур,
Фарры сөзи үсиятдур,
Билмоғиллар надан экен.

Яғни өскен фаррыларның
Биймар ятқан касталарның
Дуғасы макул оларның
Адам гана³ болан экен.

Мала-дунья эийнет йерди,
Ғаўрдин⁴ деп, хабар берди,
Карун дүньядан не көрдү?
Дунья соңы ялган экен.

Бийгайрат бир бақма болдым,
Илим йөк, намакул болдым,
Хак хәмридин ганы болдым,
Өмүрүм бийкар өткен экен.

Куда берди бу ябанны,
Не раҳманы, не шайтаны,

1. Қудатни қульман.

2. Бил дуньяда (ол дунья, бул дунья)

3. Себабу, сыйхабар

4. Гуурессе, ҳақыйкати.

1. Сөйттигүтүн.

2. Автордан, китап жазыушадан.

Билмәсман сөзни-зыяны,
Җалым мүшкил болған экен.

Жетмиш-сексен яшқа келдим
Қазин урган гүлдек солдым,
Тәубәкәри¹ суўпы болдым,
Ұақты яқын келген экен.

Шийрин зибан нуқтаданлар,²
Кулақ тутың мусылманлар,
Мени айып етмәниз жанлар,
Несийбем шул болған экен.

Хужудимдин³ дарья ташты,
Дәрбент⁴ йықылады йол ашты,
Куда тәғдир еткел ишти,
Табдил⁵ етмәк ялған экен.

Бул сөз илаҳидан келди,
Келип көңлиме жай болды,
Ишим-тышым бәри толды,
Андын соң айтылған экен.

Бердимурат ҳақның кулы,
Сахрада өскен бұлбили
Бу шежирени жылқы жылы,
Халыққа мәшхүр қылған экен.

1. Қудайға қулылық етиўден кәри жоқ.
2. Сөздің терең мәнісиз түсинаўши.
3. Барлық табийий мазмун, негиз.
4. Бөгет, қарсылық.
5. Бийкар, есапка алмаў.

БМ